

Герц А. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

МЕДИЧНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розкриваються особливості медичної послуги, які характеризують її як особливе правове явище. Виявлено проблемні питання медичних послуг і запропоновано шляхи їх вирішення. Розкрито зміст поняття «медичної послуги як об'єкта правового регулювання».

Ключові слова: договір про надання медичних послуг, медична послуга, медична установа, об'єкти цивільних прав.

Постановка проблеми. З історії розвитку інституту договірного регулювання послуг відомо, що ще за часів класичного римського права існував договір найму послуг (*locatio – conductio operarum*). За цим договором одна сторона брала на себе зобов'язання надати іншій стороні певні послуги.

Включення гл. 63 «Послуги. Загальні положення» до ЦК України є значним досягненням процесу нормотворення та загального розвитку теорії послуг в юридичній науці. Послуги віднесено до договірних зобов'язань. Згідно зі ст. 177 ЦК України, послуга виступає окремим об'єктом цивільних прав серед речей, майнових прав, результатів робіт, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, а також інших матеріальних і нематеріальних благ.

Незважаючи на прогресивний характер такого кроку, варто зазначити, що законодавець так і не спромігся надати чітке визначення послуги, що, безумовно, негативно впливає на розвиток цивільно-правових відносин.

Метою статті є ґрунтовне дослідження медичної послуги як об'єкта правового регулювання.

Дана стаття ґрунтується на аналізі чинного вітчизняного законодавства, положень перспективного законодавства, а також у світлі останніх політичних та економічних перетворень у нашої державі.

Питаннями дослідження медичних послуг займалися у своїх наукових дослідженнях А. Савицька, І. Венедіктова, К. Флейшиц, О. Смотров, Р. Майданик, С. Антонов, С. Стеценко, та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. У доктрині цивільного права висловлювалися різні погляди з приводу визначення поняття «послуга». Одні автори вважали, що це певна дія (діяльність), інші – результат, отриманий внаслідок вчинення певної дії, треті розглядали послугу як форму здійснення певної роботи (що було поширено за радянських часів коли договори про надання послуг взагалі не виокремлювалися в окрему групу договорів), четверті – і як певну діяльність і результат отриманий від неї.

Закон України «Про соціальні послуги» у ст. 1 дає визначення поняття соціальних послуг, під якими розуміє комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [1]. Необхідно зазначити, що лише цей нормативний акт намагається хоч якимось чином класифікувати послуги. Відповідно до даного законодавчо-

го акту можуть надаватися такі види соціальних послуг, як соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, психотерапія.

Якщо проаналізувати ст. 901 ЦК України в якій дається визначення договору про надання послуг, то можна зробити висновок що послуга – це певне благо, яке споживається у процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. Тобто звідси випливає, що ознаками послуги, по-перше, є її неуречевлений характер (це певне благо спрямоване на задоволення потреб одержувача послуги), по-друге, вона споживається у процесі її надання і, по-третє, споживанню послуги завжди повинна передувати певна дія або діяльність її виконавця. Послуга повинна завжди надаватися з певною метою. У зв'язку з цим не є послугою дії, які не спрямовані на досягнення корисної мети, так само як і вираження наміру досягнення такої мети без вчинення відповідних дій [2].

Виходячи з даної норми, можна дійти висновку, що послуга – це певна дія або діяльність яка виконується на замовлення та споживається в процесі надання. Але, на нашу думку, таке визначення не можна вважати повним.

Спроба тлумачення послуг зроблена і в інших нормативно-правових актах. Зокрема, в Законі України «Про захист прав споживачів» дефінується поняття послуги.

Послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [3].

В Законі України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» послуга визначається як результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається і купується під час торговельних операцій [4].

Взагалі, поняття послуги надається у низці нормативно-правових актів. Але всі ці визначення лише підтверджують зазначені вище ознаки послуги. Кожне визначення виглядає немов лише одна ознака з переліку. Також жоден із нормативно-правових актів не дає визначення медичної послуги, не відображає її специфіку. Це ще раз підтверджує, що визначення медичної послуги виглядає лише як сукупність тез, які закріплені в законодавстві України стосовно всього інституту послуг.

Щодо визначення сутності «медичної послуги» у літературі пропонуються різні інтерпретації цієї дефініції. Так, на думку С.В. Антонова, медична послуга – це вид професійної або господарської діяльності медичних закладів (організацій), фізичних осіб-підприємців, які займаються приватною медичною практикою, що включає застосування спеціальних заходів стосовно здоров'я (результатом яких є поліпшення загального стану, функціонування окремих органів або систем організму людини) чи спрямованих на досягнення певних естетичних змін зовнішності [5, с. 20].

Медичну послугу також пропонується визначити як діяльність послугодавця, що спрямована на досягнення такого результату, корисні властивості якого здатні задовольнити потреби особи в відновленні і (або) підтриманні її здоров'я, безпосередньо в процесі протікання доцільної діяльності послугодавця, який не має упредметненого вираження (матеріальної форми) і не може бути гарантований послугодавцем [6, с. 214].

На нашу думку, саме поняття «медична послуга» відображає цивільно-правову природу відносин з надання медичної допомоги, оскільки основною підставою її надання є договір про надання медичних послуг. Як різновид послуг, медична послуга виступає самостійним об'єктом цивільних прав (ст. 177 ЦК України). Натомість поняття «медична допомога» є міжгалузевим і розглядається більше в контексті особистих немайнових прав фізичної особи у цивільному праві і гарантованого державою права кожної людини в сфері охорони здоров'я у конституційному праві.

У наукових публікаціях із питань дослідження правовідношення усе частіше висловлюється думка, що об'єктами цивільних правовідносин є блага [7, с. 57-63]. Ми вважаємо, що «благо» є соціально-економічною категорією. Тому не зовсім коректно вважати благами правомірну поведінку. Благами як соціальною категорією можуть виступати предмети матеріального і нематеріального світу. У такій якості блага є об'єктами цивільних прав, оскільки вони закріплені у ст. 177 ЦК і відповідно до якої об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші, цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші нематеріальні блага. Як видно з цієї норми, в один ряд поставлені тілесні і безтілесні предмети, майнові і немайнові права, матеріальні і нематеріальні блага, результати творчої діяльності. Більше того, законодавець не дає вичерпного переліку об'єктів цивільних прав. І це зрозуміло, оскільки економічний розвиток привносить в оборот усе нові, раніше невідомі людству блага. І ще одне, у даній статті не випадково йдеться тільки про об'єкти «цивільних прав» і нічого не зазначається про обов'язки. Навряд чи хтось може мати в якості блага обов'язок. З огляду на це, не варто ототожнювати поняття об'єктів цивільних прав і об'єктів цивільних правовідносин [8, с. 329].

У дослідженні об'єкта цивільного правовідношення варто взяти за основу його філософське розуміння, але «об'єктом правовідношення» буде таке явище суспільного життя, на яке право має вплив. Загальновідомо, що право є регулятором суспільних відносин. Вплив права на суспільні відносини здійснюється шляхом регулювання поведінки їх учасників. Отже, суспільні відносини є об'єктом впливу права, який здійснюється шляхом регламентації поведінки їх учасників. Об'єктом правовідношення виступає лише суспільний зв'язок між людьми, що встановлюється в результаті їх взаємодії. Правовідношення може впливати лише на поведінку людини. Тому в якості об'єкта правовідношення буде виступати поведінка його суб'єктів, спрямована на створення та отримання різного роду матеріальних і нематеріальних благ.

Цивільне правовідношення може впливати лише на чітко визначені явища оточуючої дійсності – поведінку людей, що спрямована на різного роду блага, але не самі ці блага. Крізь призму права сам по собі об'єкт втрачає будь-який сенс, якщо на нього неможливо вплинути. Отже, особливість цивільного майнового правовідношення полягає в тому, що його учасники своєю поведінкою впливають не тільки один на одного, але й на матеріальні блага. Поведінка суб'єктів цивільного правовід-

ношення, яка спрямована на різного роду матеріальні блага, і становить об'єкт цивільного майнового правовідношення.

Правовідношення з надання послуги володіє майновою цінністю. Якщо подивитися на послугу з позиції відносин власності, то виявимо, що при повній відсутності речі (як додатку до дій) у послугі має місце привласнення (а отже і звернення у власність). Для обґрунтування цієї тези варто звернутися до концепції О.С. Йоффе про специфічну ознаку всіх майнових відносин – економічної цінності, яка поєднана із засобами виробництва або з продуктами людської діяльності, нехай і не пов'язаною з матеріальним виробництвом [9, с. 8-9]. Вважається, що така позиція вченого витікає із концепції цивільно-правового зобов'язання, покликаною породити певні економічні наслідки за допомогою реалізації майна, виконання робіт, надання послуг. А для загального позначення можливого змісту зобов'язання вживається термін «дія», що володіє майновою цінністю.

Оскільки право втілюється у вольовій активності суб'єктів, то і в послугах ми маємо справу з цілеспрямованою активністю – діяльністю особи, що її надає. Зустрічається трактування, що дія може існувати у вигляді діяльності, змістом якої є ряд послідовних дій або комплексу дій, що зорієнтовані на вирішення поставленого завдання. Отже, можемо зробити висновок, що в послугах сама дія набуває іншого ніж суто предметно-прикладного значення, а саме: значення явища, яке здатне змінити стан предметів матеріального і нематеріального світу. У цьому і полягає перша сутнісна ознака медичної послуги: правову роль тут відіграє не створення чи переробка речі як предметно виражений результат, а щось нематеріалізоване – сукупність якостей, які властиві самій діяльності. У цьому і полягає корисний ефект послуги, яка задовольняє певну потребу. Цінністю у послугі наділений сам акт діяльності, направлений на досягнення цього ефекту, що підлягає вартісній оцінці. Замовнику не передається якийсь існуючий товар або існуюче право, а обов'язок виконавця полягає саме в наданні медичної послуги (комплексу послуг) саме на ці і тільки ці дії у замовника і виникає право вимоги. Таким чином, коли ми вживаємо вислів «результат лежить за межами послуги», то маємо на увазі об'єктиований чи не об'єктиований результат, якого чекає від послуги споживач. Це, передусім, результат, який не може гарантувати медична послуга (друга ознака), оскільки в медичних послугах продається не сам результат, а дії, що призвели до нього, тому що в об'єктивному значенні результат медичної послуги передбачається позитивним, а в суб'єктивному – може бути негативним або взагалі бути відсутнім.

Проте обов'язок медичної установи вчинити певні дії чи здійснити певну діяльність надає можливість сторонам встановити розмір оплати залежно від досягнення певного позитивного результату. Не варто заперечувати, що пацієнт зацікавлений не тільки у вчиненні певних дій, а саме у їх позитивному ефекті, і саме для отримання такого ефекту він вступає у правовідношення. При такій умові результат є невід'ємною частиною послуги як об'єкта цивільних прав. Ефект (результат) появляється внаслідок надання послуги.

Особливістю послуги є те, що вона невіддільна від особи послугонадавача. А особливістю результату послуги – невіддільність її від послугоотримувача.

Для досягнення корисного ефекту від послуги необхідна діяльність виконавця, і ця діяльність невіддільна від послугонадавача. Але результат послуги стає надбанням і послугоотримувача, незважаючи на те, чи матеріалізується він чи ні.

Послуга споживається в процесі її надання, а з моментом припинення надання споживання послуги завершується. Це наступні атрибутивні властивості медичної послуги – властивість невіддільності та безповоротності.

На послугу безпосередньо впливає споживач: він її індивідуалізує, подає в обіг і впливає своїми якостями на її результат. Від ступеня засвоєння послуги споживачем залежить рівень ефекту, що породжується нею. Тобто споживач здатний впливати на корисність послуги. У такому значенні потрібно розуміти такі тісно пов'язані між собою особливості послуги, як її неповторність і суб'єктивна виключність (ексклюзивність), де діяльність не просто здійснюється за завданням замовника, «але при взаємодії замовника і виконавця» [10, с. 5], при цьому один сприйнятливий до дій іншого. Створений послугою ефект відбувається на стороні послугоотримувача. Корисні властивості послуги можуть себе виявити тільки через особу, якій вона надається.

На основі вищенаведеного варто зробити висновок про такі особливості медичної послуги, які характеризують її як особливе правове явище:

1. Перетворююча, корисна роль діяльності, що має майнову цінність.
2. Досягнення позитивного результату неможливо гарантувати.
3. Невіддільність процесу надання послуги від медичного працівника, а корисного ефекту – від пацієнта.
4. Її безповоротність.
5. Неповторність.
6. Ексклюзивність.
7. Надаються, переважно, за безпосереднього прямого контактного спілкування.
8. Невід'ємні від суб'єктів надання послуги.
9. Медичні послуги носять індивідуальний характер.
10. Нездатність для зберігання, накопичення чи перерозподілу.
11. Для них характерні нерозривність дій з їх виконання та споживання, що провадяться одночасно в одному акті.
12. Виконуються системно або мають тривалий строковий характер.
13. Їх результат може бути оцінений пацієнтом лише після його отримання.
14. Бажаний для сторін результат може не статися, навіть за належного надання медичних послуг.
15. Конфіденційний характер діяльності з надання медичних послуг.

Варто звернути увагу на те, що пацієнт може не отримати корисного ефекту від належного лікування, наприклад, через прогрес розвитку захворювання, індивідуальне сприйняття ліків тощо.

Досліджуючи послугу як об'єкт цивільних прав, М. Василечко виділяє ще такі властивості послуги, як мінливість якості та нездатність до зберігання [11, с. 219].

Отже, вищенаведений аналіз дозволяє констатувати: явище послуги є оригінальним в своєму роді і непростим для розуміння. Проблема легального поняття цивільно-правової послуги (як об'єкта цивільних прав) залишається поки що відкритою, а законодавчо і доктринально послугу сьогодні прийнято описувати через діяльність, дії. Такі суто функціональні визначення швидше за все не дають глибинного і чіткого уявлення про послугу та зобов'язання, предметом яких виступає надання медичних послуги. Вважається, що поняття послуги варто

виводити, відштовхуючись від її економічних характеристик, і можна запропонувати таку дефініцію послуги як об'єкта цивільних прав.

Медична послуга – це визначена договором або законом дія чи комплекс дій медичної установи (лікаря) – послугодавців, спрямована на діагностику, лікування або профілактику лікування захворювання, які є самостійним виокремленим об'єктом і мають вартісну оцінку.

Змістом відносин з приводу надання медичних послуг є юридичні права та обов'язки, які охоплюються предметом приватноправового регулювання.

Література:

1. Про соціальні послуги [Текст]: Закон України від 19. 06. 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Ст. 358.
2. Данилочкіна Ю.В. Понятие и правовая природа медицинских услуг / «Медицинское право». – 2008. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tudoctor.net/medicine2009/bz-fw/med-wmdan.htm>.
3. Про захист прав споживачів [Текст]: Закон України від 12. 05. 1991 р. № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – Ст. 379.
4. Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності [Текст]: Закон України від 01. 12. 2005 р. № 3164-IV // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 2006. – № 12. – Ст. 499.
5. Антонов С.В. Правова регламентація надання медичних послуг / С.В. Антонов // Управління закладом охорони здоров'я: журнал. – 2009. – № 2. – С. 20.
6. Чехун О.В. Надання платних медичних послуг: цивільно-правові аспекти / О.В. Чехун / Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_2/213.pdf.
7. Саннікова Л.В. Об объекте гражданского правоотношения // Государство и право. – 2004. – № 10. – С. 57-63.
8. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть первая / Под. ред. Т.Е. Абовой и А.Ю. Кабалкина. – М.: Юрист, 2002.
9. Йоффе О.С. Советское гражданское право. – М.: Юрид. лит-ра, 1967. – 880 с.
10. Ковалевская Н.С. Правовое регулирование услуг // Кодекс – Февраль, 1999. – № 2(290). – С. 5.
11. Василечко М. Послуга як об'єкт цивільних прав // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2005 р.) – Острого, 2005. – С. 218-220.

Герц А. А. Медицинская услуга как объект правового регулирования

Аннотация. Раскрываются особенности медицинской услуги, которые характеризуют ее как особое правовое явление. Выявлены проблемные вопросы медицинских услуг и предложены пути их решения. Раскрыто содержание понятия «медицинской услуги как объекта правового регулирования».

Ключевые слова: договор о предоставлении медицинских услуг, медицинская услуга, медицинское учреждение, объекты гражданских прав.

Herts A. Medical services as an object of legal regulation

Summary. Disclosed features medical services, characterizing it as a particular legal phenomenon. The identified areas of health care and proposed solutions. The content of the concept of «medical services as object of legal regulation».

Key words: contract for the provision of medical services, medical services, medical facilities, objects of civil rights.